

INHOUD.

	Bladz.
1. Instructie voor de Schoolmeester	5
2. De Schoolmeester	9
3. De Koster	21
4. De School	27
5. Leesboekjes	37
6. De Kleinkinderschool	43
7. Latijn en Grieks	46
8. Jan Terwogt	48
9. De benoeming van Abraham Harrebomée	53

WOORD VOORAF.

Ongeveer alles, wat op het Onderwijs in Heemstede betrekking heeft, ontleende ik aan het Archief van het Gemeentehuis. Dit vertelt een en ander over Schoolmeesters en Schoolgebouwen, maar zeer weinig over het eigenlijke onderwijs.

Ik heb gemeend die leemte te moeten aanvullen met enkele algemene onderwijszaken. Daarvoor werden in hoofdzaak de volgende werken geraadpleegd:

D. WOUTERS en W. J. VISSER: *Geschiedenis van de opvoeding en het Onderwijs vooral in Nederland* (Groningen 1926).

J. A. VALKS: *Klassikaal en Individueel Volksonderwijs* (Amsterdam 1925).

J. VERSLUIJS: *Geschiedenis van de Opvoeding en het Onderwijs vooral in Nederland* (Groningen 1879).

P. L. VAN ECK: *Hoe het vroeger was* (Groningen 1927).

J. TER GOUW: *Kijkjes in de oude Schoolwereld* (Leiden 1870).

De Fa. P. Noordhoff te Groningen gaf welwillend toestemming om uit het eerstgenoemde werk enkele illustraties over te nemen.

De geschiedenis van het onderwijs in Heemstede van 1800 tot heden zal, naar ik hoop, na niet al te lange tijd kunnen volgen.

G. VAN DUINEN.

Heemstede, Juli 1953.

GERARDT PAUW, van 1653 tot 1676 Heer van Heemstede, was een zoon van de beroemde ADRIAAN PAUW, die door aankoop in 1620 in het bezit van de Heerlijkheid Heemstede was gekomen.

HENDRICK VAN SCHENDEL was Schoolmeester te Heemstede van 1653 tot 1671. Hij was dus al verscheidene jaren in dienst, toen bovenstaande instructie opgesteld werd.

Ten slotte nog een opmerking over de spelling van het stuk. De spelling stond in die tijd niet zeer vast, zodat men soms in één stuk dezelfde woorden ongelijk geschreven ziet. Bovendien was deze instructie zeer moeilijk te lezen, zodat ik meermalen mijn toevlucht moest nemen tot latere gelijkluidende instructies, die soms weer een enigszins afwijkende spelling hadden.

De Schoolmeester

Men kan in de periode, die we nu overzien, in Heemstede van *de* Schoolmeester spreken. Dat was de man, die de leiding had van de Heemstedse dorpsschool. Er was in Heemstede soms nog een „bijschool” — maar die telde niet mee. En de „kleinkinderschooltjes” hadden een Schoolmatres aan 't hoofd, geen Schoolmeester.

De dorpsschool had maar één Schoolmeester. Groeide die school te veel uit, dan kwam er een hulpkracht bij, maar dat was een *Ondermeester*.

In 1637 vinden we in Heemstede voor 't eerst een Ondermeester vermeld. In dat jaar vroeg de Schoolmeester SALOMON HOEFSCHAE ontslag. Dit werd hem verleend „mits conditie, dat hij zijn ondermeester in de schoole zouwde laten tot nader orde”. Die ondermeester kwam blijkbaar niet in aanmerking om tot Schoolmeester te promoveren, want er werd een nieuwe Schoolmeester uit Alphen „beroepen”, GIJSBERT MULDER geheten.

De Schoolmeester stelde zelf zijn Ondermeester aan, maar moest die ook zelf bezoldigen. Per gratie kreeg hij voor de Ondermeester wel eens een kleine toelage uit de dorpskas. We kunnen dus begrijpen, dat hij er niet zo gauw toe overging om er een hulpkracht bij te nemen.

Het is niet zo gemakkelijk om er achter te komen, hoe hoog het salaris van de Schoolmeester was. Er worden verschillende bedragen genoemd, maar het is moeilijk uit te maken, of het salaris als koster en voorzanger in de kerk daarin begrepen is. In 1622 kreeg PAULUS PIETERS als Schoolmeester 30 gulden, waarbij later 12 gulden kwam voor het kosterschap en nog eens extra 6 gulden voor het schoonhouden van de kerk, alles *per jaar*. Later worden er salarissen genoemd van 100 tot 200 gulden per jaar. Daarbij komen dan nog de emolumenten als koster en als beheerder van het kerkhof. Het kerkhof was toen nog de hof rondom de kerk, waar de doden begraven werden.

De voornaamste bron van inkomsten van de Schoolmeester waren de schoolgelden. In 1630 kreeg hij van de kinderen, die alleen lezen leerden, 6 stuivers per kwartaal en van de kinderen, die ook leerden schrijven, 10 stuivers. Op vele scholen in de Nederlanden werd het schoolgeld nogmaals verhoogd, als de kinderen

1622—1630: PAULUS PIETERS. „Scheepenen accordeeren met Paulus Pieters, dat hij souwde genieten *f* 48 per jaar. Hij moest in de school gestaedig blijven in de vastgestelde uren, op de boete van eene gulden, de helft ten profijte van de armen en de wederhelft ten profijte van den Schout.” P. Pieters werd, zoals we gezien hebben, in 1630 oneervol ontslagen en uit Heemstede gebannen.

1630—1634: HARPARDT HENDRIKS. Zijn jaarlijks tractement wordt vastgesteld op *f* 150 ten laste van het Dorp en *f* 50 ten laste van de Impositie. Onder impositie moeten we hier waarschijnlijk verstaan een bepaalde belasting, die ten behoeve van de Kerk, de predikant en de school geheven werd.

De reden, waarom de tractementen in deze en in de volgende jaren zo uiteenlopen, is niet na te gaan. In 1630 wordt het schoolgeld vastgesteld op het bedrag, dat boven vermeld is. H. Hendriks sterft in 1634.

1634—1635: WILLEBRORD SYMONSZ. „De Heer van Heemstede committeerde Willebrord Symonsz tot Schoolmeester in sijne Heerlijkheit, ende koster in de Kerk mitsgaders opsiender ende bewaerder van 't orlogie (d.i. de torenklok) ende klokkenslag te Heemstede met een gagie van *f* 180 jaarlijks.” W. Symons vertrekt in 1635.

1635—1637: SALOMON HOEFSCHAE. Deze krijgt op zijn verzoek van de Heer van Heemstede ontslag op conditie, dat hij tot nader orde zijn Ondermeester in de school zal laten.

1638—1640. GIJSBERT MULDER. Deze wordt benoemd op dezelfde baten en lasten als Willebrord Symonsz. G. Mulder komt in 1638 uit Alphen en vertrekt in 1640 weer naar dezelfde plaats.

1640—1641: PIETER VAN MUSSELEN. Deze komt ook uit Alphen en vertrekt in 1641 naar Sevenbergen.

1642—1653: LAMBERT VOLKAERTS. Deze komt uit Alkmaar en heeft een tractement van *f* 100 's jaars. Het is een merkwaardig verschijnsel, dat de tractementen lager worden in deze tijd en de diensttijd in Heemstede langer. Misschien wordt het aanbod van Schoolmeesters langzamerhand groter. Het is ook mogelijk, dat in sommige tractementen het salaris als koster begrepen is en in andere niet. De gegevens, die ons ten dienste staan, zijn zeer onvolledig.

In 1642 verzoekt JACOB PIETERS FALTENA aan de Heer van Heemstede om zijn *bijschool* te mogen continueren, welk verzoek bij provisie ingewilligd wordt. Zo'n *bijschool* was een particulier schooltje, dat iemand geheel voor eigen rekening exploiteerde. Voor de oprichting daarvan was vergunning nodig van de

Heer van Heemstede. Verder heb ik over deze *bijschool* geen gegevens gevonden. Mogelijk lag dit schooltje in Heemstede-Noord, waar de kinderen vrij ver van de Dorpsschool verwijderd waren. Of het was een inrichting voor kinderen uit de hogere standen. Het schoolgeld zal dan wel zo hoog geweest zijn, dat concurrentie met de Dorpsschool niet te vrezen was.

1653—1671: HENDRIK VAN SCHENDEL. Tractement *f* 100 's jaars. Deze Schoolmeester heeft dus bijna 20 jaar aan de Heemstedse jeugd de eerste beginselen van de wetenschap bijgebracht. In weerwil van deze lange diensttijd vinden we van hem alleen zijn benoeming en zijn ontslag vermeld. We mogen dus veronderstellen, dat hij rustig en zonder strubbelingen zijn taak vervuld heeft.

1671—1681: JACOBUS VAN ROODE: Deze wordt in 1677 tevens tot „secretaris van de gerechtsrolle” benoemd tegen een recognitie van *f* 12 per jaar. Dat wil dus zeggen, dat hij jaarlijks *f* 12 voor deze bijbetrekking betalen moest. Hoeveel hij er mee verdiende, wordt niet verteld. In zijn aanstelling wordt alleen vermeld, dat hij ontvangen zal „de profijten, baaten, salarissen en emolumenten daartoe staande”.

Gezien de vrij hoge recognitie zullen die profijten, baten, enz. niet zo heel gering geweest zijn. Waarschijnlijk zijn de inkomsten wisselvallig geweest, voor een deel bestaande in een aandeel in de boeten, die het Gerecht voor verschillende delicten oplegde.

Ook het inkomen van de Schout b.v. bestond in die tijd groten-deels uit een aandeel in de boeten. Zo werd in 1657 iemand wegens doodslag veroordeeld tot *f* 100 boete, waarvan de Baljuw van Kennemerland *f* 50 ontving, de Schout en de Heer van Heemstede ieder *f* 25,—. We kunnen ons voorstellen, dat bij een dergelijke regeling iemand eerder tot een boete dan tot gevangenschap veroordeeld werd.

Het *Gerecht* was het college van Schepenen, dat, als het in rechtzitting bijeen was, de *vierschaar* genoemd werd. Als werkzaamheden van de „secretaris van de gerechtsrolle” worden genoemd: het houden van de rol in de Vierschaar, het maken van notulen, het opstellen van verklaringen, die onder ede bevestigd moesten worden, het terugbrengen van de rol naar de Secretarie na het scheiden van de Vierschaar. De „rol” was het register van alle behandelde zaken. In elk geval gaf deze functie de Schoolmeester nog al wat werk en we vragen ons af, of hij dat alles buiten de schooluren verrichten kon.

Na Jacobus van Roode vinden we in Heemstede nog enkele schoolmeesters, die „secretaris van de gerechtsrolle” of, met een